

4.3 Роль прибутку і рентабельності на підприємстві

Прибуток є важливою і головною рушійною силою економіки, основним спонукальним мотивом діяльності підприємців, певним гарантом прогресу соціально-економічної системи. Вважається, що прибуток є узагальнюючим показником діяльності підприємства. В умовах ринкової економіки головною метою діяльності будь-якого підприємства є отримання прибутку. Власники і персонал мають зробити усе необхідне для забезпечення формування прибутку у розмірі, потрібному для подальшого функціонування і розвитку підприємства і забезпечення усіх груп інтересів. Фінансовим результатом господарської діяльності будь-якого підприємства виступає його прибутковість, яка характеризується абсолютними (сума прибутку) та відносними (рівень рентабельності) показниками. Прибутковість являє собою стійке економічне явище, що проявляється як підтверджена здатність підприємства генерувати позитивний фінансовий результат від здійснення як основної, так і всієї господарської діяльності, що полягає в перевищенні доходу над здійсненими витратами в розмірі достатньому для ефективного подальшого функціонування. Прибутковість підприємства характеризують два показники: прибуток та рентабельність. Ці показники тісно пов'язані між собою. Зростання рентабельності об'єктивно свідчить про збільшення одержуваного прибутку.

Прибуток являє собою додаткову вартість, яка створюється під час процесу виробництва понад вартість виробничих ресурсів та робочої сили що були використані. Прибуток є якісним показником, оскільки він синтезує всі сторони діяльності підприємства, характеризує ефективність його господарської діяльності в цілому. Головною метою управління прибутком є визначення шляхів найбільш ефективного його формування та оптимального розподілу, що спрямовані на забезпечення розвитку діяльності підприємства та зростання його ринкової вартості [148].

Рентабельність визначається як здатність компанії отримувати прибуток від своєї господарської діяльності, використовуючи її ресурси, і вона є економічним інструментом, який лежить в основі всіх рішень компанії щодо управління діяльністю та взаємовідносин з діловими партнерами і тому він набуває статусу основного критерію, що використовується для оцінки економічної ефективності. Рентабельність означає отримання доходу від реалізації продукції, який повинен перевищувати витрати. Як наслідок, прибутковість відображає ефективність всієї економічної діяльності підприємства.

Актуальність даної теми дуже важлива, тому що рентабельність вважається вирішальним інструментом механізму ринкової економіки для формування виробництва відповідно до потреб споживачів.

Рентабельність - це показник економічної ефективності виробництва промислового підприємства, який відображає кінцеві результати господарської діяльності. Її розраховують як відношення балансового прибутку до середньорічної вартості основного капіталу і нормованих оборотних коштів.

Розрізняють два види рентабельності:

- рентабельність, розрахована на основі балансового (загальною) прибутку,
- рентабельність, розрахована на основі чистого прибутку.

Для оцінки ефективності роботи підприємства недостатньо використовувати тільки показник прибутку. Наприклад, два підприємства одержують однаковий прибуток, але мають різну вартість виробничих фондів, тобто суму основного капіталу і оборотних коштів. Ефективніше працює те підприємство, у якого вартість виробничих фондів менша. Таким чином, для оцінки ефективності роботи підприємства необхідно зіставити прибуток і виробничі фонди, за допомогою яких вона створена. Це і є рентабельність [149].

Аналізуючи прибуток за декілька років, необхідно встановити, яка склалася тенденція в її зміні, чи відображає вона збільшення ефективності роботи підприємства.

Якщо сума прибутку показує абсолютний ефект діяльності, то рентабельність характеризує міру цієї ефективності, тобто відносний рівень прибутковості підприємства або продукції, яка проводиться. У загальній формі рентабельність розраховують як відношення прибутку до витрат або використовуваних ресурсів [150].

На сучасному етапі розвитку економіки в Україні, створення все більшої і більшої кількості нових підприємств між ними загострюється конкурентна боротьба. Це призводить до того, що залишаються лише ті, керівники яких здатні ефективно керувати підприємством і досягати поставлених цілей. У значній степені допомагає їм у цьому аналіз фінансово-економічних результатів діяльності підприємства і подальше коректування його роботи, із врахуванням одержаних результатів.

Розглянемо роль прибутку і рентабельності на прикладі підприємства АТ «Харківобленерго». АТ «Харківобленерго» було новим найменуванням Державної акціонерної енергопостачальної компанії «Харківобленерго», створеної у порядку, передбаченого указом Президента України від 04.04.1995р. N 282/95 «Про структурну перебудову в електроенергетичному комплексі України», на підставі наказу Міністерства енергетики та електрифікації України від 22 серпня 1995р. №163. Метою діяльності Товариства є одержання прибутку на основі здійснення виробничої, комерційної, посередницької та іншої діяльності, в порядку та за умов, визначених чинним законодавством і Статутом, та наступний його розподіл між фондами Товариства та акціонерами Товариства. Розподіл електричної енергії та надання послуг комерційного обліку є основними видами діяльності Товариства [147].

У таблиці 1 наведено показники по АТ «Харківобленерго» за три роки.

Таблиця 1.

Показники прибутку та рентабельності АТ «Харківобленерго»
за 2019-2021 роки

Показник/роки	2019	2020	2021
1	2	3	4
Прибуток балансовий, тис.грн.	8077573	9417821	2959326
Прибуток від реалізації продукції (товарів, послуг) , тис.грн.	7947766	9054173	2545093
Прибуток від іншої реалізації, тис.грн.	112129	348898	399719
Прибуток від позареалізаційних операцій, тис.грн.	17678	14750	14514
Рентабельність підприємства загальна,%	1,35	1,7	0,5
Рентабельність продукції,%	99	99	89,6
Прибуток балансовий, тис.грн.	8077573	9417821	2959326
Прибуток від реалізації продукції (товарів, послуг) , тис.грн.	7947766	9054173	2545093
Прибуток від іншої реалізації, тис.грн.	112129	348898	399719
Прибуток від позареалізаційних операцій, тис.грн.	17678	14750	14514
Рентабельність підприємства загальна,%	1,35	1,7	0,5
Рентабельність продукції,%	99	99	89,6
Прибуток балансовий, тис.грн.	8077573	9417821	2959326

Загалом за три роки балансовий прибуток знизився на 6458495 тис. грн. Це відбувалося завдяки зниженню прибутку від основної діяльності та прибутку від іншої реалізації.

Прибуток від основної діяльності (тобто прибуток від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) зріс: у 2020 – на 13%; у 2021 – по відношенню до 2020-го знизився на 71%. Прибуток від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) визначається як різниця між обсягом реалізованої продукції у чинних цінах та їх повною собівартістю. Обсяг реалізації продукції в 2020 році характеризувався зростанням, відповідно зростав і прибуток. Зростання зумовлене вкладеннями у підприємство інвестицій, зокрема значна їх частина була спрямована на відновлення основних фондів. Цим же можна пояснити зниження прибутку у 2021 році. У абсолютному вираженні прибуток від іншої реалізації діяльності збільшився на 50821 тис.грн.

В загальному характеризуючи динаміку показників прибутку можна сказати, що вона в 2020 році є зростаючою; виняток складає лише прибуток від позареалізаційних операцій. До таких невтішних результатів привело виявлення збитків минулих років. У 2021 році зростання динаміки прибутку припинилося і на жаль показало тенденцію до його зниження.

Рентабельність реалізованої продукції характеризує прибутковість основної діяльності підприємства. На базовому підприємстві рентабельність реалізації знизилась на 9,4%, що склало в 2021 році 89,6%; порівняно з 99% у попередньому.

Для оцінки рівня коефіцієнтів оборотності і рентабельності потрібно співставити їх між собою. Наприклад, порівняти рентабельність усіх активів з рентабельністю власного капіталу, що розрахована за чистим прибутком. Різниця між цими показниками обумовлена застосуванням підприємством зовнішніх джерел фінансування.

Рівень рентабельності прямо пропорційний обсягу та ціні продукції, робіт, послуг та обернено пропорційний їх собівартості, тобто є інтегральним показником ефективності діяльності підприємства.

Так за даними таблиці 1 загальна (чиста) рентабельність підприємства за 2019, 2020, та 2021 роки склала відповідно 1,35%, 1,7% та 0,5%. Отже, можливо зазначити, що всі показники рентабельності підприємства зазнали зниження у 2021 році порівняно з минулим роком. Це означає, що загальна діяльність підприємства погіршилася з попереднім 2019-2020 роком.

Таким чином, показники рентабельності вказують на реальну величину прибутку у порівнянні з сумою витрат, капіталу та ресурсів, які сюди були вкладені. Аналіз рентабельності дає можливість:

- зрозуміти ефективність вкладення грошових ресурсів в підприємство та наскільки раціонально вони використовуються;
- підприємствам виробляти продукцію високої рентабельності, яка буде користуватись найвищим споживчим попитом та задовольняти їх потреби;
- в умовах ринкової економіки підвищити конкурентоспроможність.

В ході аналізу показників прибутковості АТ «Харківобленерго» було виявлено значний спад у 2021 році. Через це підприємство потребує рекомендацій щодо підвищення прибутку.

Розглядаючи резерви максимізації прибутку слід звернути увагу на те, що прибуток залежить як від доходів підприємства, так і від його витрат.

Отже, збільшення прибутку можна досягти двома способами: зменшити витрати на виробництво або збільшити дохід від реалізації. Тому, перед кожною фірмою постає питання правильно сформулювати свою цінову стратегію й обрати оптимальний обсяг виробництва.

Підстави максимізації прибутку такі самі, що й мотиви максимізації корисності споживача. Максимізація прибутку є вирішальною умовою успішної конкурентності підприємства, його життєздатності і закріплення на ринку.

АТ «Харківобленерго» треба постійно удосконалювати засоби виробництва, тобто впроваджувати нову техніку, удосконалювати технології, впроваджувати прогресивні матеріали тощо. І тим самим дозволить значно знизити собівартість продукції і підвищить прибуток.

Зниження собівартості продукції є найважливішим фактором росту прибутку. У зниженні собівартості продукції найбільш повно відбивається економія матеріальних, трудових та фінансових ресурсів, якими розпоряджається підприємство. Максимальна мобілізація резервів собівартості продукції є важливою умовою ефективного функціонування підприємства.

Механізоване виробництво потребує значно менше робітників і це в свою чергу зменшить витрати на оплату праці. Також за рахунок нового обладнання можна збільшити випуск продукції, що в свою чергу призведе до зниження витрат в розрахунку на одиницю продукції. Але після цього підприємству доведеться шукати нові ринки збуту продукції – і в Україні, і за кордоном. Тобто потрібно виділити деякі кошти на рекламу, це обов'язково принесе результати.

Слід також відмітити, що з ростом обсягу випуску продукції прибуток підприємства збільшується не тільки за рахунок зниження собівартості, але і внаслідок збільшення кількості продукції, що випускається. Таким чином, чим більший обсяг виробництва, тим за інших рівних умов більше сума одержуваного підприємством прибутку. Але в той же час ріст прибутку на підприємстві означає й збільшення відрахувань в державний бюджет [151].

Резервом росту прибутку промислових підприємств є підвищення якості продукції, що виробляється, і ліквідація втрат від браку. Проблема якості продукції в ряді галузей промисловості пов'язана із підвищенням надійності і тривалості використання виробів. Багато підприємств випускають продукцію з гарантією. Практика показує, що деякі підприємства забезпечують гарантований строк служби виробів за рахунок оплати витрат по передчасному ремонту бракованої продукції, реалізованої споживачу в майстернях гарантійного ремонту. Це призводить до зниження якості продукції і збільшенню її собівартості, так як в плановій собівартості вже передбачені витрати на гарантійний ремонт, що наносить як моральний, так і матеріальний збиток і покупцю і виробнику.

Підвищення прибутку на АТ «Харківобленерго» може відбутися також за рахунок підвищення продуктивності праці. З ростом продуктивності праці

знижуються витрати праці в розрахунку на одиницю продукції, а отже, зменшується і питома вага заробітної плати в структурі собівартості. Для цього підприємство повинне активно використовувати різноманітні мотиваційні засоби: перевести якомога більше працівників на відрядну форму оплати праці, працівникам погодинної форми у більшому розмірі оплачувати роботу в понад урочний час, забезпечувати доставку працівників на роботу та з роботи за узгодженими маршрутами, надавати матеріальну допомогу працівникам з нагоди ювілейних та інших визначних дат. Враховуючи специфіку роботи слід також проводити профілактичне оздоровлення та медичне обстеження працівників за рахунок підприємства, організовувати санаторно-курортне лікування для працюючих та інвалідів праці.

Важливе значення в боротьбі за зниження собівартості та підвищення прибутку має дотримання найсуворішого режиму економії на всіх ділянках виробничо-господарської діяльності підприємства. Послідовне здійснення на підприємствах режиму економії виявляється насамперед у зменшенні витрат матеріальних ресурсів на одиницю продукції, скороченні витрат по обслуговуванню виробництва і керуванню й інших непродуктивних витрат. Необхідно регулярно проводити інвентаризацію запасів і обладнання з метою виявлення надлишків. Ці надлишки необхідно продавати за ринковими цінами.

Потребують вдосконалення й нормативи. Технічно обґрунтовані норми й нормативи, їх своєчасний перегляд, з одного боку, впливають на оплату праці, а, з іншої – на формування ціни, тому що виявлення резервів призводить до зниження суспільно-необхідних витрат робітників [148].

Одним з резервів збільшення прибутку промислових підприємств, є більш повне використання вторинних ресурсів та попутних продуктів. Доля вторинної сировини в загальному обсязі матеріальних ресурсів, використовуваних у господарстві країни, значно зростає.

Резервом збільшення прибутку суб'єктів господарювання є ліквідація невиробничих виплат по заробітній платі, по оплаті цілоденних простоїв і часів внутрішньо змінного простою, доплат за працю в додатковий час, ліквідація

невиробничих витрат і втрат у складі витрат на обслуговування підрозділів виробництва і управління.

Також важливу роль в підвищенні прибутку відведена маркетингу. Практика світової торгівлі показала, що багато видів нових виробів не знаходять свого покупця на ринку без вправної організації маркетингу. Тому в цих умовах господарювання слід більше уваги приділяти маркетингу.

Для збільшення обсягу отриманого прибутку підприємству АТ «Харківобленерго» необхідно застосовувати правильну тактику в області встановлення цін. У цінах повинні відображатись суспільно-необхідні витрати на виробництво і реалізацію продукції, її споживчі властивості, якість, платоспроможний попит. Від правильності розрахунку ціни багато в чому залежить обсяг отриманого прибутку, ліквідність і платоспроможність підприємства, його фінансовий стан [151].

Отже, для підвищення прибутку АТ «Харківобленерго» потрібно спиратися на комплексний техніко-економічний аналіз роботи підприємства: вивчення техніко-економічних показників роботи підприємства й організаційного рівня виробництва, використання виробничих потужностей і основних засобів, сировини і матеріалів, робочої сили, господарських зв'язків тощо.

Таким чином, для успішного функціонування та розвитку підприємств різних галузей економіки необхідно приділяти увагу такому якісному показнику, як рентабельність, адже ефективна діяльність підприємств безпосередньо залежить від отриманого прибутку. Саме прибуткове підприємство має фінансові ресурси для розширення діяльності, для здійснення інвестицій, для модернізації устаткування та удосконалення технології виробництва. Аналіз рентабельності підприємства дає змогу визначити ефективність вкладення коштів у підприємство, оптимальність та раціональність їх використання. Таким чином, виявивши недоліки під час аналізу рентабельності, ми повинні активно розробляти можливі шляхи вдосконалення виробництва, підвищення конкурентоспроможності продукції, що в майбутньому буде сприяти зростанню прибутку та рентабельності підприємства.